

ӘОЖ: 821.512.122.09

<https://orcid.org/0000-0002-8173-9338>

<https://orcid.org/0000-0003-1078-5529>

<https://orcid.org/0000-0002-5556-188X>

Абдукаримова Г.А.,* Мадалиева А.Б., Рамазонов Н.Н.

филология ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

магистр, оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

ф.ғ. PhD, Ташкент мемлекеттік заң университеті. Ташкент. Өзбекстан

XIX-XX ҒАСЫРЛАРДАҒЫ АЛҒАШҚЫ ФОТОСУРЕТТЕРДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Автор - корреспондент: china_gulzhan@mail.ru

a.madalieva@mail.ru

Түйін: «Фотография» сөзі көне грек тіліндегі «жарық» және «жазамын» сөздерінен шыққан. Басқаша айтқанда, бұл жарық сезінгіш материалдар - фотопенка мен матрицаға жарықтың ықпал етуі кезінде бейне алу мүмкіндігі. ХХІ ғасырда фотография ақиқатты бейнелеудің барынша қолжетімді және тиімді тәсілі болды, жай адамдардың өзі де әжептеуір түсірілім жасай алатын болды. Уақыт өте келе фотография өнердік ерекше бір түріне айналды. Ол арқылы біз ғаламшардың кез-келген нүктесіне визуальды көз тоқтатып, оның әсемдігін көріп, қайталанбас сұлулығына шабыттанып, әралуандығы мен жарқын түсті бояуларынан ләззат ала алатын болдық. Фотография (грек тілінен аударғанда «фото-жарық, граф-сурет саламын, жазамын») жарықпен сурет салу, жарық жазбасы - бірден ашылған жоқ және оны бір ғана адам ашты дей алмаймыз. Бұл өнертабысқа әлемнің әралуан елдеріндегі көптеген ғалымдар өз үлестерін қоса білді.

Адамдар бұрынғы замандардан бері суретшінің ұзақ уақыттық және тынымсыз еңбегін қажет етпейтіндей бейне алу тәсілін табуға ұмтыла бастады. Сондықтан біз осы мақалада әлемнің көптеген ғалымдарының фотография саласының дамуына қосқан еңбектерін талқылауға және фотография ісінің даму кезеңдерін айқындауға тырыстық.

Кілт сөздер: фотосурет, альбом, жанұя, объектив, әйнеккөз, штатив, фотограф, коллекция

Кіріспе. Біздің назарымыздың орталығында ХІХ ғасырдың екінші жартысы мен ХХ ғасыр басындағы жанұялық фотосуреттер болды. Бұл материалдар қазіргі уақытта жеткілікті шамада жиі жарияланады, олар қарастырылған кезеңдегі адамдардың өмірі мен қызметі, тұрмысы мен мәдениеті жөніндегі ақпараттардың барлық жаңа қабаттарын көтереді. Фотосуреттер мәтіндерді көркемдеп қана қоймай, зерттеу жұмыстары үшін көп жағдайда құнды материал ретінде көрінетін тұтастай альбомдар, жинақтар мен коллекциялар жасалады. Біздің қызығушылығымыздың аясынан табылып, жарияланған фотосуреттер тақырыптары бойынша топтастырылғандығын атап өту қажет. Сонымен қатарларды біріктіретін элементтер де баса көрсетіледі: мәселен, патша жанұясы фотосуреттерінің альбомы, белгілі бір кезеңге (төңкеріске дейінгі немесе әскери фотосуреттер), қалаға немесе персонға арналған фотоматериалдар жинағы, белгілі фотограф жұмыстарының коллекциясы және т.б.

Теориялық талдау. Негізгі бағыттарды қамту және ұсынылған материалдарды талдастыру үшін негізгі дереккөздер ретінде бірнеше жинақтар алынды, оның ішінде: 1. «Жанұялық альбом. 100 жыл бұрынғы фотосуреттер мен хаттар». М.: Белый город, 2005. 224 с. (500-ден астам фотосуреттер мен 150-ден астам хаттардан тұрады). 2. «Балалығым менің: ХІХ ғасырдың екінші жартысы мен ХХ ғасырдағы орыс фотосуреттеріндегі балалар». М.: Белый город, 2008. 360 с. (альбомғы 500-ге жуық фотосуреттер енгізілген). 3. «Андрей Карелин (1837-1906). Жарық жазбасы шебері». М.: АРТРОДНИК, 2009. 96 с. (100-ге жуық фотосуреттер). 4. «Қарт Боровск бейнесі. Боровскке 650 жыл». Обнинск, 2008. - 44 с. (86 фотосурет). 5. Көне Казань. Фотопортрет. Кітап-альбом. Казань: Заман, 2005. 320 с. (290-ға жуық фотосуреттер). 6. 1849-1918 жж. Орыс фотосуреттері жеке жинағынан фотосуреттер шедеврлері. М.: Пунктум, 2003. 176 с, 265 фотосуреттер. 7. Жеке жинақтардан алынған фотоматериалдар (17 фотосурет). 8. Мәскеу тарихы Мұражайының

қор жиынтығынан алынған фотосуреттер.

Жинақталған материалдар тұтастай қарастырылған кезеңдегі фотосуреттердің өзіндік ерекшеліктері жөніндегі ұғым-түсініктерді қалыптастыру үшін жеткілікті болып табылады.

Жинақтардың әрқайсысы өзінше қызғылықты. Мәселен, «Жанұялық альбом» фотоматериалдардан басқа, туыс адамдар мен достардың бір-біріне жазған хаттары мен құттықтау хаттарының мәтіндері мазмұндалатындығымен де бірегей болып саналады. Оның үстіне, қарастырылған кезеңдегі туыстық қарым-қатынастардың негізгі ерекшеліктері мен адамдардың мінез-құлқы ашылатын мұрагерлік жазбалар да қызығушылық тудырады. Альбом адам өмірінің әралуан кезеңдеріне сай келетін тарау-бөлімдерден тұрады: балалық, гимназиялық жылдар, ғашықтық сәттері мен үйленген шақтары. Жанұялық өмірі саяхаттау барысында жасалған сәтті түсірілімдер мен фотосуреттер сериясы арқылы ұсынылады. Бұл альбомның кемшілігі ретінде нақты координаттарының (түсірілім уақыты мен орны, тегі мен аттары) болмауы деп санауға болады. Сірә, бұл ақпараттар зерттеушілерге ғана емес, кең ауқымды жұртшылыққа да қызығушылықты болар еді.

«Балалығым менің» атты Е. Лаврентьева құрастырған жинақта да нақты даталар көрсетілмеген, дегенмен айрықша қарастыруды шүбәсіз талап ететін балалық тақырыбы мұнда жарқын және есте қалатын фотосуреттердің жеткілікті толық сериясымен ұсынылады. Жарияланған фотоматериалдар ата-ананың шуақты қамқорлығы мен балалар әлемі символдарына (куыршақтар, ойыншық аттар, бутафорлық қарулар) бөленген бала бейнесін толығымен ашады, өйткені нақ осы XIX ғасырдан бастап балаларды кішкентай ересектер ретінде емес, күтім жасау мен назар аударуды талап ететін қорғансыз сәби ретінде қабылдаудың жаңа дәуірі басталады. Мұның айғағы - нәресте кезеңінен бастап балаларды фотосуретке түсіру дәстүрінің пайда болуы. Осылайша, фотосуреттер адамды өмір баспалдақтарына ерте отырып, оның есею кезеңдерін белгілеп отырды.

Түсірілімдерде персонаждардың тұру бағыты мен көзқарастары бейнеленген, тұрмыс кейіптері, декорация фрагменттері мен интерьері айқын көрінеді, мұның барлығы зерттеушілердің айрықша қызығушылығын туындатады, жанұяшілік қарым-қатынастардың формасы, сырты, жиегі нақты дәуір мәнін ескере отырып, мазмұнды байытуға, сипаттауға және орындарын жорамалдауға септігін тигізеді.

Осыған байланысты, Андрей Осипович Карелин (1837-1906) фотосуреттер альбомы кездейсоқ таңдалған жоқ. Алғашқы орыс фотографияларының бірі, көптеген халықаралық көрмелерде құрметті атақтар мен жоғары марапаттарға ие болған фотожазбалардың Нижегородскілік көрнекті шебері интерьерлік портрет жанрындағы туындыны орындады. Оның «бөлмелік» топтарын замандастары айрықша табысты қолдана білді. Топтық жанұялық портреттердің мұқият ойластырылып, талғаммен үйлестірілген композициялары «уақыт рухын» шынайы бейнелеп, жүзеге асыра білді. Күнделікті тіршілік үзіктері – жанұялық әңгімелесу мен шай ішу, балалардың ойыны мен кітап оқу немесе жай ғана демалыс уақыты – фототехниканың сол кездегі даму сатысында жалғыз ғана қойылымдық түсірілім ғана мүмкін болғандығына қарамастан, шебер туындыларында жандана түседі.

Фотосуреттердегі заттар әлемі, шынайы тұрмыстық интерьер – бұл жай ғана фон немесе декорация емес, бұл өз мекендеушілерінің талғамы мен әдеттерін бейнелейтін ерекше әлем, бұл іс-әрекеттер алаңы, әсершіл персонаждардың жанды өмір сүру ортасы. Зерттеушілер Зерттеушілер А.О. Карелиннің түсірілімдегі бейнеленген өмірді заттық әлеммен шабыттандыру, жасыл желекті ағаштың жылылығын, темірдің суықтығын, жібектің жылтырауын, кілемдердің жанға жайлы жұмсақтығын бере білетін таңғажайып қабілеттілігі оның персонаждарының өмір сүру ортасын барынша жандандыра түсетіндігін, ал фотосуреттердегі жылы өңдер оның туындыларын ыңғайлылық пен тыныштыққа толтыратындығын атап өтеді.

Осы зерттеу жұмысы үшін «бөлмелік» портреттер айрықша қызығушылық

туындатады, оларда үйлесімді көркем бейне жасау үшін кадр кеңістігіндегі персонаждардың орналасуы қатаң түрде анықталып, дәуір канондарына бағынатын, ал бейнеленген тұлғалардың тұрысы, бет қимылдары мен көзқарастары мәнерлік пен динамикалылықты туындататын интерьерлік композицияның әрбір бөлшегі маңызды. А.О. Карелин туындатқан күнделікті өмір эпизодтары өмір ағысынан суырып алынғандай, «тағы да бір мезетте – оларға жан бітіп, қозғалып, сөйлей бастайтындай» көрінетін әсер қалдырады.

Карелин өз жанұясын өзінің қонақ бөлмесі интерьерінде фотоға түсіруді қатты ұнататын: фотограф әуесқойлықпен жинайтын көне заттарға толы оның үйі көп жағдайда түсірілім алаңына айналып кететін. Зерттеушілер оқиғалы іс-әрекеттермен ашып көрсетілетін интерьерлік композициялар шебердің фотосуреттерінде бейнеленген жанұя өмірі (оның ішінде А.О. Карелиннің өзінің де жанұясы) бейнесін толық ашатындығын әділетті түрде атап өтеді. Жоғарыда санамаланған дереккөздерге қосымша түрде жекелеген қалаларға (Боровск және Казань) арналған жинақтар да алынды [1, 17, 28, 42, 87 бб.].

Бұл альбомдардың ерекшелігі олардың қала өмірін әралуан қырынан көрсететіндігінен (түрлі фотосуреттер, ескерткіш орындары фотобейнелері, әйгілі фамилиялар мен тұлғалардың фотобейнелері, қауымдастықтар мен ұйымдардың фотосуреттері және т.б.) тұрады. Осы альбомдардағы жанұялық фотосуреттер алдыңғыдағы сияқты соншалықты көп емес, дегенмен ол жерден табылған фотоматериалдардың ұлттық ерекшелігі («Көне Казань» жинағындағы татар жанұялары) мен «Қарт Боровск бейнесі» фотосуретінде бейнеленген ауыл өміріндегі орыс колориті қызғылықты. «Жеке жинақтардан алынған фотосуреттер шедеврлері»: 1849-1918 жылдардағы Орыс фотографиясы» жинағында 265 иллюстрациялар бар, оның ішінде А. Карелин, К. Булла, С. Левицкий, В. Каррик сияқты әйгілі шеберлердің де туындылары ұшырасады. Сонымен қатар, белгісіз фотографтардың да айрықша жарқын және табысты туындылары ұсынылады. Альбом беттерінен көрініс беретін бейнелер өмірдің толыққандылығы сезімін сыйлайды: «Азиялық дала тұрғындарының тобыры... Абхаз әжейі, ұлттық киім үлгісінің шексіз қабаттарына оранған; әйел денесіне ұқсас орыс сұлбасы картинадан қол бұлғайды; Барановский экспедициясынан түсірілген хачкар; гортензия тілігі; Владимир Мономах қалпағы...».

Осы фотосуреттердің барлығы мозаика үзіктері ретінде белгілі бір дәуірдің біртұтас бейнесін құрайды. Біздің алдымызда әралуан байлыққа және жағдайға ие жанұялар елестейді: патша тегі мүшелерінің шендік бейнелері шаруа жанұялардың бейнелерімен кенеттен байланысады. Қойылым түсірілімі, алғашқылардың орналасуы мен кейінгілердің өмірінен қамтылып алынған эпизодтар – міне шынайылық өрнектері, нағыз «тарих тынысы».

1840 жылдардағы дагерротип түсірілімдері де ғажайып, ол арқылы барынша ерте табылған жанұялық фотоматериалдардың бірі көпес Иринея Давыдовтың жанұясы бейнеленді. Қалған түсірілімдердің датасы көрсетілмеген, дегенмен тұтастай оларды төңкеріске дейінгі кезеңге (XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасыр басы) жатқызуға болады. Фотоматериалдардың бірқатары қосымшада берілген. Ұлттық орыс нақыштарымен салыстырғанда басып озатын казак жанұясы мен армян жанұясының фотосуреттері өздерінің қайталанбас этникалық колориттерін сақтай отырып, айрықша қызығушылық туындатады. Орыс жанұялары фотоматериалдары тек шаруалар типінде және А.О. Карелиннің түсірілім образдарында табылатындығын атап өту қажет.

Мәскеу тарихы Мұражайы жинағынан алынған жанұялық фотосуреттер де ерекше назар аударуға тұрарлық (7 ил.). Бұл фотосуреттер бұрын еш жерде жарияланбаған және әлеуметтік колорит тек жанұялық фотосуретке түсу канондарының бір үлгілілігін баса көрсететіндігін талдау үшін қызғылықты материал ретінде көрінеді: табиғи сипатта болмайды және аксүйектік ресми портрет рухында суретке түскен жұмыскер Логуно жанұясының мүшелері бейнеленген. Жұмысқа тартылған фотосуреттер базасы осы

зерттеу жұмысы үшін материалдардың жеткілікті санын ұсынады.

Фотосуреттерді, әсіресе, жанұялық фотографияларды қарастырумен байланысты арнайы әдебиеттерді тәсіл ерекшелігіне, ракурс пен зерттеудің нақты тақырыбына байланысты бірнеше бөліктерге бөлуге болады [2, 49 бб.].

Зерттеу барысында еңбектерді жүйелеу және санаттарға жатқызу жұмыстары жүргізілді, бұрын қарастырылған мәселелер белгіленді, фотоматериалдарды интерпретациялау мен оларды ақпараттық дереккөз ретінде пайдаланудың әртүрлі әдістемелері сипатталды. Әдебиеттердің бұл бөлігінде отандық және шет елдік зерттеушілердің, тарихшылардың, антропологтардың, социологтардың, өнертанушылардың, философтар мен фотографтардың көзқарастары ұсынылған.

Нәтижелер мен талқылау. Фотосуреттерге зерттеу нысаны ретінде қызығушылық XX ғасырда оянды, бұл фотосуретті ойлап тапқан кезеңнен бастап уақыт арақашықтығы туындауымен және әлемге бағытталудың жаңа тәсілдерін талдап қорыту қажеттілігімен байланысты болды. XX ғасырдың бастапқы жартысында фотосуреттерді қарастыруда көркем тәжірибе ерекшелігіне, фотография әдістері мен жанрларына қызығу саласын шектейтін өнертанушылық тәсіл басым сипат алды. Фотосуреттерге ғылыми тұрғыдан келу фотография ісінің тарихын қарастыруға, фотобейнелерді алу үдерісінің техникалық сипаттамаларын зерттеуге алып келді. XX ғасырдың орта тұсынан бастап гуманитарлық ғылымдарда жүрген өзгерістерге байланысты фотография ісінің мәдениеттанушылық аспектілерін қарастыруға өту белгіленді. Шет елдік зерттеушілер адам өміріне визуальды бейнелердің ықпал етуі мен қарым-қатынас тәсілі (В. Флюссер), тілдің таңбалық жүйесі (Р. Барт), әлеуметтік тәжірибе ретіндегі (П. Бурдьё) фотография феноменінің қарастырылмаған аспектілеріне назар аудара бастады.

Бейне құрылымын, оның мәдениеттегі мәні мен қызмет етуін қарастыру жөніндегі шет елдік зерттеушілердің ой-пікірлері XIX ғасыр басы мен XX ғасыр аяғындағы аралықтағы отандық визуальды антропологтардың еңбектерінде талданып, дамытылды. Мәселен, Е.Р. Ярской-Смирнова мен П.В. Романовалардың редакторлық жетекшілігімен шыққан екі мақалалар жинағында фотографиялық бейнелеу тілін ұғынудың жалпы мәселелері мен оны түсінуге, құрылымына арналған жұмыстар жарияланған болатын. Фотографияны ұғынудағы өзгерістер мәдениеттанушылық талдау тұрғысынан фотосурет тарихын дәстүрлі мазмұндауды қайта қарастыруға мүмкіндік берді.

Фотосуреттерді зерттеу дәстүріне жүгіне отырып, осы жұмыстың авторы фотография феноменінің мәні мен тарихын қарастырудағы әдіснамалық тәсіл мәселелерін қарастыратын (мәселен, В.Круткина мен В.Нуркованың жұмыстары) және фотографияны теңқұқылы дереккөз ретінде зерттеудің заманауи проблемаларын сөз ететін зерттеулерге сүйенеді. Дереккөзтану бойынша барынша ортақ жұмыстар да пайдаланылды.

Қорытынды. Фотографиялар қарастырылып отырған кезең адамдарының күнделікті тәжірибесіне соншалықты етене болып кеткені соншалық, визуальды бейнелерді өндіру және тұтыну тәжірибесі ретіндегі өмірді мәдени және тарихи, әлеуметтік тұрғыдан ұғыну қажеттілігі айқындала түседі. Екінші бөлікке адам өмірінің кейпін, кадр сыртында қалған, дегенмен суретте бейнеленген адамдардың іс-әрекеті мен санасын айқындаған «шындықтың өзін» байқауға, сондай-ақ адамның өзін, өзінің айырмашылығын және қоршаған әлем интерпретациясын сезіну механизмдерін анықтауға қабілетті психология және семиотика саласына қатысты еңбектер біріктірілді. Өмірлік кеңістікті құрастырудағы фотосуреттердің рөлі мен оның адам өмірбаянымен байланысын қарастыра отырып, автор фотография философиясы (Р. Барт, Е. Петровский, В. Подорого, В. Савчук, В. Флюссер еңбектеріне) және психология бойынша жұмыстарға (Л.П. Гримак, В.Н. Дружинин, И.С. Кон) жүгінеді [3, 4, 5, 6].

Әдебиеттер тізімі:

1. Андрей Карелин: түсірілім шебері. Альбом. М., 2009. С.
2. Левашов В. Жинақтардағы көмескі заттар // Жеке жинақтардан алынған

фотосуреттер шедеврлері: 1849-1918 жж. Орыс фотографиясы. М., 2003. С. 8.

3. Визуальды антропология: элеуметтік шындыққа жаңа көзқарас, Визуальды антропология: тәжірибе құрылымы.

4. Круткин В, Романов П, Ярская-Смирнова Е Визуальды антропологияның интеллектуалды өрісі // Визуальды антропология: элеуметтік шындыққа жаңа көзқарастар С 7-18, Круткин В Л Фотографиялық тәжірибе және оның субъектілері // Сонда, С 43-61, Нуркова В. В. Жадыдағы айна: Фотография феномені: мәдени-тарихи талдау.

5. Магидов В. М. Визуальды антропология және кино-, фото, фонодокументальды дереккөзтану міндеттері. С 336-349 // Дереккөзтану және историография проблемалары. М, 2000, Магидов В. М. XIX-XX ғасырлардағы отандық мәдениет тарихы бойынша кинофотодокументтер // Мәдениет саласының материалдық базасы – Ғылыми ақпарат, Сб - Вып 1 - М, 2002 С 65-78 Мещеркина-Рождественская Е. Визуальды бетбұрыс: бейнелерді талдау және интерпретация // Визуальды антропология: элеуметтік шындыққа жаңа көзқарас. Саратов, 2007 С 28^43 Пондопуло Г Фотография. Тарих. Эстетика. Мәдениет. М , 2009.

6. Голиков А. Г., Круглова Т. А. Отандық тарихтың дереккөзтануы. М , 2000.

Аннотация: Слово «фотография» произошло от древнегреческих «свет» и «пишу». Иными словами, это получение изображения при воздействии света на светочувствительные материалы - фото пленку или матрицу.

В XXI в. фотография стала доступным и эффективным способом отображения действительности, вполне приличные снимки может без труда сделать даже новичок. Со временем фотография превратилась в особый вид искусства. Благодаря ей мы можем визуально перенестись в любую точку планеты, увидеть ее красоту, восхититься неповторимостью, многообразием и яркими красками.

Фотография (от греческих фото - свет, граф - рисуя, пишу) - рисование светом, светопись была открыта не сразу и не одним человеком. В это изобретение вложен труд ученых многих поколений разных стран мира.

Люди давно стремились найти способ получения изображений, который не требовал бы долгого и утомительного труда художника. Поэтому в этой статье мы старались осветить труды многочисленных ученых и определить этапы развития фотографического дела.

Ключевые слова: фотография, альбом, семья, объектив, стекло, штатив, фотограф, коллекция

Abstract: The word "photography" comes from the ancient Greek "light" and "write". In other words, this is the acquisition of an image by the action of light on light-sensitive materials - film or a matrix.

In the 21st century photography has become an accessible and effective way of reflecting reality; even a beginner can easily take decent pictures. Over time, photography has evolved into a special kind of art. Thanks to it, we can be visually transported to any part of the planet, see its beauty, admire its originality, diversity and bright colors.

Photography (from Greek photos - light, graph - I draw, write) - drawing with light, light painting - was not discovered immediately and not by one person. The work of scientists of many generations from different countries of the world has been invested in this invention.

People have long sought to find a way to obtain images that would not require long and tedious work of the artist. Therefore, in this article we tried to highlight the works of numerous scientists and determine the stages in the development of photography.

Keywords: photo, album, family, lens, glass, tripod, photographer, collection